

4. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

5. Политическая и экономическая этика / [пер. с нем. С. Курбатовой, К Костюка]. – Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 368 с.

6. Печончик Т. І. Концепт «свобода слова» та його вербалізація в сучасному українському мас-медійному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Печончик Т. І. – К., 2010. – 20 с.

7. Рудакевич, М. Європейські етичні й політичні цінності як орієнтири трансформаційних процесів в Україні [Текст] / М. Рудакевич // Мандрівець. – 2010. – N 5. – С. 70-74.

8. Charter of Fundamental Rights of the EU // Official Journal of the European Communities [Електронний ресурс]. – Official Journal of the European Communities – 2000. – C.364/8 – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Кубрак Е. В. Европейские политические ценности: состояние и динамика утверждения в Украине

Осуществлен анализ политических ценностей Европейского союза и источник их происхождения, а также определены присущие европейским ценностям украинскому обществу.

Ключевые слова: европейские политические ценности, евроинтеграция, самоопределение, демократия, свобода слова.

Kubrak O. European political values: state and dynamics of adoption in Ukraine

The analysis of the political values of the European Union and the source of their origin, and definition of appropriation European values to Ukrainian society.

Keywords: European political values, European integration, self-determination, democracy, freedom of speech.

УДК 321.6/.8

Лавриненко Ганна Андріївна,
аспірантка Донецького національного університету

**РЕТРАДИЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Автором характеризується проблема трансформації політичної системи України та пошуку найбільш оптимальних шляхів її розвитку. На зміну демократичним процесам пропонується впровадження тенденцій ретрадиціоналізації. Серед політичних інститутів вищої державної влади виокремлюється інститут президента України, його значимість, як ключова традиційна ознака процесу ретрадиціоналізації. На основі аналізу зазначених процесів, автором робиться оцінка результатів діяльності політичних інститутів та пропонуються рекомендації щодо подальших дій.

Ключові слова: трансформація, ретрадиціоналізація, політичні інститути, інститут президента.

Постійні системні політичні перетворення змінили уявлення про можливі напрямки трансформації і показали необхідність ретельного аналізу становлення політичних систем окремих країн, а також виділення загальних і особливих рис.

Політичні процеси, що розвивалися після розпаду СРСР в нових незалежних державах, поставили перед дослідниками ряд проблем. Насамперед, треба було зрозуміти і

пояснити причини наступних явищ:

- існування суттєвих відмінностей в пострадянських трансформаціях від східноєвропейських і між собою, незважаючи на їх тривале перебування в складі СРСР;
- нездатність завершити процес переходу від колишнього режиму до консолідованої демократії;
- збільшення відмінностей між політичними системами держав СНД;
- розпад самого пострадянського простору на ряд менш масштабних політичних, військових, економічних союзів і утворень.

В Україні, як в пострадянській державі, також відбуваються трансформаційні процеси. До того ж, в силу її геополітичного положення і зацікавленості сусідніх держав у зближенні і збільшенні контролю над нею, перетворення політичної системи України є безперервним і тривалим процесом. У світлі вищезазначеного постійно існує необхідність у виявленні певних закономірностей і інституціоналізації даного процесу. В цьому і полягає актуальність даного дослідження.

Вивченням трансформаційних процесів у державах пострадянського простору займаються передусім вчені з країн СНД. А.Г. Глінчікова, О.Д. Куценко, Л.І. Левітін, Е.Х. Халілов, Є.І. Головаха, Ю.П. Бокарев та ін. досліджують перетворення політичних систем держав на основі ретроспективного аналізу [1, с. 56]. Вони, вказуючи на недоліки процесів, що відбуваються, виступають з критикою способів і методів трансформації політичних систем пострадянських держав і займаються пошуком оптимальних рішень виходу з ситуації, що склалася.

Враховуючи вищенаведене, метою статті є аналіз теоретичних і практичних аспектів тенденцій ретрадиціоналізації політичної системи України.

За останній час дослідження трансформаційних процесів на пострадянському просторі пройшли шлях від спроб розглянути їх в рамках транзитологічної концепції і оцінити їх з нормативно-онтологічної точки зору, представляючи політичний розвиток як «нормальний» шлях до демократії, яка сприймалася як якась «кінцева точка» переходу, або як «той, що відхиляється» від неї, до спроб виробити нову методологію для аналізу власне цих процесів, яка не страждає таким телеологізмом [2, с. 39].

Більш того, останнім часом виникає необхідність виявити основні тенденції взаємин інститутів вищої державної влади через формальні і неформальні правила, визначити основні принципи роботи і важелі впливу. В даному контексті все більш потребують розгляду процедурні теорії демократії, які допомагають виявляти та характеризувати причинно-наслідковий зв'язок збільшення або зменшення повноважень якого-небудь з інститутів, а також визначати принципи та наслідки його реформування.

На початку трансформаційного шляху в Україні особлива увага приділялась моделі переходу до демократії, створеній Д. Растоу [4, с. 12], в якій період транзиції розбивається на три етапи:

- підготовча фаза, у якій відбувається поляризація інтересів;
- фаза прийняття рішень - зводиться до вироблення згоди щодо основних правил політичної гри і політичної поведінки;
- фаза звикання, в ході якої відбувається адаптація до цінностей демократії та їх зміцнення.

Оскільки дана модель з'явилася однією з перших і представляла собою ідеальний варіант переходу до демократії, то згодом вона була знехтувана, тому що в непередбаченому до змін середовищі вона призвела до деформацій, які погіршили і без того тяжку обстановку в країні.

Наступна модель, запропонована Ф. Шміттером [7, с. 21], яку він назвав «нав'язаним переходом», найбільшого поширення набула в пострадянських державах, а саме в Україні, де процес демократизації призвів до конфронтації еліт. Але вона також не увінчалася успіхом.

Внаслідок багатьох скоєних помилок і непрацездатності на пострадянському просторі

жодної з запропонованих моделей демократизації, в Україні почали проявлятися зворотні процеси, а саме ретрадиціоналізації.

Ретрадиціоналізація – це соціальний процес, сутністю якого є повернення до старих традицій, які поступово видозмінюють або витісняють раніше проголошені демократичні принципи [6, с. 17].

Взаємодія політичних інститутів у державотворчому процесі України завжди мала конфронтаційний характер, оскільки кожен з них намагався збільшити обсяг своїх повноважень за рахунок іншого. Ще з давніх часів для української держави була характерна міцна особова влада, яка концентрувалася в руках правителя і зберігалася за рахунок його особистісних якостей. З часом дана традиція зберігалася і до того ж підкріплювалася правовими нормами. Саме тому в незалежній Україні інститут президента займає ключове місце серед інших політичних інститутів вищої державної влади.

Відповідно до тенденцій сучасного розвитку, що характеризуються взаємопроникненням, взаємодією гілок влади, новими уявленнями про єдність державних інститутів, в контексті процесів ретрадиціоналізації постає питання щодо місця глави держави в системі поділу влади, оскільки, як зазначалося, саме сильна особова (президентська) влада є ключовою традиційною ознакою функціонування української держави. Від характерних ознак та діяльності цього політичного інституту найчастіше залежить напрямок та рівень розвитку держави.

Обсяг повноважень президента є похідним від існуючої системи правління, кожна з яких відтворює різні варіації. Найбільшим динамізмом відрізняється «змішана», яка характерна для України, оскільки вона уявляє собою різні комбінації набору елементів основних систем.

В умовах парламентських республік президентська влада фактично зведена до нуля, хоча й виконує важливі державні повноваження. Лише в екстраординарних випадках, наприклад, в ситуації урядової кризи, втраті партійної підтримки в парламенті вона виступає як реальна влада.

У президентській республіці виконавча влада президента трансформується у виконавчо-розпорядницьку. Тут він не просто виконує закони, а й здійснює величезну адміністративну роботу, керує різними сторонами громадського життя за допомогою підлеглого йому державного апарату [6, с.19].

Але в Україні президент не тільки виконавець, головний адміністратор, керівник виконавчо-розпорядницької діяльності, він бере активну участь у законотворчості, маючи по конституції право видавати акти із силою закону.

Саме тому у напівпрезидентській республіці якість президентської влади певною мірою змінюється. Президент ніби постає над гілками влади, «виноситься за рамки». Його виконавчо-розпорядницька діяльність, здійснювана як безпосередньо, так і через уряд, доповнюється, а іноді й витісняється арбітражною. Він починає відігравати координуючу роль стосовно інститутів державної влади, її галузей, а іноді й стосовно суспільства в цілому. Глава держави більш активно, ніж у президентській республіці, де він іноді не має навіть права законодавчої ініціативи залучається до законотворчості [5, с. 20].

У державах перехідного періоду, в тому числі і в Україні, з їх специфічними умовами складається своєрідна президентська влада, яка все більше «відгалужується» як особливий різновид державної влади та набуває традиційних ознак. Водночас зростає її розмаїтість, створюються нові державні форми, у тому числі змішаного й гібридного характеру, виникають нові державні інститути.

Більшість конституцій країн СНД визначають президента як фігуру, що має велике символічне значення («уособлення єдності нації») всередині країни і поза її межами, покликана гарантувати дотримання конституції й контролювати діяльність інших органів влади. На практиці глава держави за допомогою контролю й впливу постає в якості такого лідера, який координує діяльність провладної сили у законодавчому органі, уряді,

регіональних адміністрацій тощо. Опозиційна діяльність у даному випадку дуже слабка, оскільки не завжди присутній єдиний харизматичний лідер, не консолідована і представлена досить різнорідними політичними силами та угрупованнями.

Майже за всі роки незалежності у політичній системі України президент був не просто винесений за рамки поділу влади, але впливав на формування й діяльність всіх державних органів. Його повноваження були надзвичайно широкими й стосувалися всіх напрямків організації й здійснення державної влади, що давало підстави стверджувати про чітке оформлення нової гілки влади - президентської, котра виконувала б гарантійну, арбітражно-інтегративну й контрольну функції. Внаслідок цього можна говорити про розгортання тенденцій ретрадиціоналізації, в умовах яких Україна впродовж всього часу тяготіла до сильної президентської влади, яка почасти характеризувалася як «суперпрезидентська» і традиційна для українського державотворчого процесу [3].

Зміст парадигми «суперпрезидентства» полягає в юридичному і фактичному зосередженні всіх важелів державної влади в руках президента та підконтрольних йому інституцій. Принцип поділу гілок влади зберігається, але президент прямо чи опосередковано здатен впливати на кожную з них. Повноваження президента передбачають право розпуску парламенту, впровадження надзвичайного стану, видання указів і декретів, які потребують затвердження парламентом, проте в більшості випадків він має значну підтримку у вигляді провладної більшості. Проте дана парадигма має і ряд недоліків, які заважають ефективному функціонуванню держави. А саме, для такої республіки характерна фактична відсутність конституційних механізмів усунення президента зі своєї посади, адже тут немає властивої для «класичного» президенціалізму системи стримувань і противаг – «сильного» парламенту та незалежного суду. Президент почасти тяготіє до одноособової влади без усіляких обмежень. Саме тому в зазначеному вище вигляді дана парадигма не була застосована в сучасній Україні, проте тенденції до зміцнення президентської влади були присутні [6, с. 6].

В Україні інститут президента в більшості випадків займав ключове місце в системі розподілу влади. Він підносився над ними, тим самим здійснював контроль і вплив. У процесі його створення в основу був покладений російський тип. Але оскільки в чистому вигляді він не міг ефективно функціонувати на вітчизняних теренах, то був видозмінений з урахуванням ментальних та історичних особливостей. Але пошук оптимальної форми правління продовжується, вона кілька разів видозмінювалася за попередні роки незалежності з корективами в повноваженнях інституту президента. Однак у кожному випадку необхідно констатувати той факт, що незалежно від форми правління й особистості глави держави, кожен з володарів цієї посади прагнув збільшити свої повноваження за допомогою неформального контролю й впливу над іншими інститутами.

За п'ятнадцять років незалежності інститут президента України по відношенню до інших політичних інститутів вищої державної влади був досить міцним і займав привілейоване положення. Однак у зв'язку зі змінами в Конституції 2004 року ситуація дещо змінилася.

У часи президентства В. Ющенка його формальні повноваження були звужені, оскільки набула чинності Конституційна реформа 2004 року. А отже відповідний інститут став швидше номінальним і не міг здійснювати значний вплив на інші органи держави. Опозиція своєю чергою сильнішала. Її чисельність збільшувалася, рейтинг зростав. Парламент не функціонував через постійну його блокаду. Ситуація, яка склалася в країні, призвела до політичної кризи й дизфункції політичних інститутів. Інститут президента був ізольований від державно-політичного життя. Як наслідок, авторитет глави держави був зведений до нуля, що позначилося на виборах 2010 року, на яких він набрав незначну кількість голосів (його рейтинг знизився в десять разів) [3].

З самого початку президентства В. Януковича було здійснене повернення до Конституції 1996 року, що дозволило йому відновити широке коло повноважень і фактично

очолити головний орган держави. Президент зайняв верховне місце в політичній системі з можливістю контролю діяльності інших органів вищої державної влади. Почала проявлятися злагоджена робота з урядом і фракціями. Політика глави держави стала пріоритетною. Загалом за часів президентства В. Януковича почали проявлятися тенденції ретрадиціоналізації, особливо через функціонування інституту, який він очолює, оскільки його діяльність почала ототожнюватися з міцною владою, яка здатна ефективно розбудовувати країну. Однак події на майдані дали збій у налагодженому статичному функціонуванні політичної системи. Ситуація вийшла з-під контролю органів вищої державної влади. Протистояння між опозиційними силами та владою загострилося. За для залагодження конфлікту сторони звернулися за допомогою до представників іноземних держав. У результаті перемовин були підписані певні домовленості, проте згодом опозиційні сили знехтували деякими положеннями, а президент відсторонився від повноважень.

Сьогодні опозиція прийшла до влади та переформувала основні політичні інститути вищої державної влади. Однак не була виконана головна умова майдану – вони не наповнилися новим змістом. Місце президента, внаслідок оголошення позачергових виборів, і досі залишається вакантним. І хоча після повернення до Конституції 2004 року він втратив більшість своїх повноважень, проте боротьба не згасає, до того ж з'являються нові осередки конфліктів вже в середині самої опозиції. Тим самим підкреслюється значимість цього інституту навіть за умов парламентсько-президентської республіки, його історична важливість для України, а отже знову ж таки простежуються тенденції ретрадиціоналізації. До того ж можна виокремити ще декілька тенденцій. Послаблення конфронтації між політичними інститутами за рахунок проведення Конституційної реформи було здійснене за для збільшення повноважень ВРУ, перевибори до якої не були проголошені, таким чином учорашня опозиція сконцентрувала всю владу у своїх руках. Кардинальних змін у системі не відбулося. Влада і опозиція, як і раніше, помінялися місцями, а «обличчя» залишилися незмінними. І найголовніше, що сьогодні, як і всі попередні роки незалежності, народ залишився непочутим та відстороненим від прийняття державних рішень.

Підсумовуючи вищезазначене, проведений аналіз свідчить про те, що Україна й досі шукає оптимальний варіант для ефективного розвитку держави. Як свідчить досвід, за будь-якої влади та форми державного устрою саме тенденції ретрадиціоналізації політичної системи України займають пріоритетне положення в країні.

Україна й досі перебуває на етапі трансформації, і головним її завданням є визначення остаточного політичного курсу. Як зазначалося раніше, інститут президента за всі роки незалежності визнається традиційним та ключовим у політичній системі держави, однак він також вимагає перетворень. І хоча ще не проведені вибори президента та навіть не оголошений список кандидатів на цю посаду, можна зробити припущення, що від кандидатури переможця буде залежати майбутнє Конституційної реформи, його повноважень та взагалі перспективи подальшого розвитку та існування держави (існують прецеденти в історії українського державотворення).

Але в будь-якому випадку, визначальними напрямками його діяльності мають постати:

- домінування конструктивної співпраці з іншими інститутами політичної влади, передусім парламентом та урядом;
- впровадження цивілізованих методів пошуку компромісів і демократичного розв'язання тих чи інших політичних проблем суспільного розвитку;
- виконання президентом ролі інтеграційного суспільно-владного інституту щодо забезпечення умов соціально-політичної злагоди;
- досягнення законодавчого закріплення базових принципів і юридичного унормування розподілу повноважень між політичними центрами, полюсами здійснення державної влади, та владою в регіонах.

Таким чином, тенденції ретрадиціоналізації політичної системи України, які продовжують поширюватися за часів незалежності та набирають оберти, підкреслюють

залежність державотворчих процесів від історичних традицій. Двадцятирічний досвід демонструє необхідність детального вивчення традиційних цінностей, особливостей взаємовідносин політичних інститутів та, як результат, функціонування політичної системи загалом. Демократичні тенденції, які були провідними протягом багатьох років, не дали якісного поштовху до змін та відійшли на другий план, оскільки нововведення, які розбудовуються у непідготовленому середовищі та суперечать традиціям розвитку української держави, не дають жаданого ефекту. Необхідно, враховуючи власний досвід та історичні традиції, власноруч розбудовувати політичну систему зсередини. Тільки за таких умов Україна успішно пройде етап трансформації й стане стабільною розвинутою державою.

Література:

1. Глинчикова А. Г. Демократическая модернизация и национальная культура / А. Г. Глинчикова // Полис, 2010. – № 6. – С. 54-67.
2. Паин Э. А. Многокультурная модернизация: эволюция теоретических взглядов / Э. А. Паин // Исторические науки и современность, 2009. – № 6. – С. 37-54.
3. Радухин Ю. От Кравчука до Януковича: феодальный транзит [Электронный ресурс] / Ю. Радухин. – 13.12.2011. – 13:23. – Режим доступа: <http://hvylya.org/analytics/politics/ot-kravchuka-do-janukovicha-feodalnyj-tranzit.html>.
4. Растоу Д.А. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. А. Растоу // Полис, 1996. – №5. – С. 5-15.
5. Сурков В. Ю. Национализация будущего. Параграфы про суверенную демократию / В. Ю. Сурков // Журнал «Эксперт». – 2006. – № 43 (537) – С. 20.
6. Федотова В. Г. Неклассические модернизации и альтернативы модернизационной теории / В. Г. Федотова // Вопросы философии, 2011. – № 12. – С. 3-21.
7. Шмиттер Ф. Процесс демократического транзита и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис, 1999. – №3. – С. 18-23.

Лавриненко А. А. Ретрадиционализация политической системы Украины: теоретические и практические аспекты

Автором характеризуется проблема трансформации политической системы Украины и поиска наиболее оптимальных путей ее развития. На смену демократическим процессам предлагается внедрение тенденций ретрадиционализации. Среди политических институтов высшей государственной власти выделяется институт президента Украины, его значимость, как ключевой традиционный признак процесса ретрадиционализации. На основе анализа указанных процессов, автором делается оценка результатов деятельности политических институтов и предлагаются рекомендации относительно дальнейших действий.

Ключевые слова: *трансформация, ретрадиционализация, политические институты, институт президента.*

Lavrynenko G. Retraditionalization of Ukrainian political system: theoretical and practical aspects

The author describes the problem of transformation of the political system of Ukraine and the search of the best ways of its development. Introduction of retraditionalization trends is proposed on the place of democratic processes. The institution of the President of Ukraine, its relevance as a key traditional feature of the retraditionalization, is allocated among the political institutions of the highest state power. Based on the analysis of these processes, the author assesses the activity of political institutions and makes recommendations for future action.

Key words: *transformation, retraditionalization, political institutions, the institution of the President.*